

ICHKI AUDIT TEKSHIRUVLARINI O‘TKAZISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING UMUMIY YO‘NALISHLARI

Qodirova Nasiba Nizomiddin qizi

Bank Moliya Akademiyasi

Annotatsiya: Ushbu maqola ichki audit tekshiruvlarining muhim sohasini va ularning tashkilotlar ichidagi umumiy yo'nalishlarni uzatishni takomillashtirishdagi hal qiluvchi rolini o'rganadi. Asosiy maqsad ichki audit jarayonlarining samaradorligi va samaradorligini oshirishi mumkin bo'lgan strategiya va mexanizmlarni o'rganish va shu bilan butun tashkiliy ierarxiya bo'ylab umumiy ko'rsatmalarning uzluksiz tarqalishini ta'minlashdir. Mavjud adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish va empirik tahlillar bilan birgalikda ushbu tadqiqot ichki audit amaliyotini optimallashtirish bo'yicha amaliy tushunchalar va tavsiyalar berishga intiladi. Kutilayotgan natijalar yuqori darajadagi tashkiliy moslashuv, takomillashtirilgan risklarni boshqarish va qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshirishni o'z ichiga oladi, natijada zamonaviy korxonalarining umumiy barqarorligi va muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi.

Kalit So'zlar: Muntazam kuzatuvlar, yakuniy hisobot, protseduralar, schyot-fakturalar, ierarxiya.

KIRISH

Bugungi dinamik biznes landshaftida tashkilotlar ichida umumiy yo'nalishlarni samarali o'tkazish muvofiqlashtirish, muvofiqlik va operatsion mukammallikni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ichki audit tekshiruvlari ushbu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynaydi va ushbu ko'rsatmalarning tashkilotning turli bo'limlari va darajalari bo'ylab tarqalishini baholash, monitoring qilish va kuchaytirish mexanizmi bo'lib xizmat qiladi. Ichki audit tekshiruvlari nafaqat muvofiqlik mashqlari, balki tashkilot faoliyatini yaxshilash va risklarni kamaytirishga qaratilgan strategik tashabbuslardir. Jarayonlar, nazorat va tartib-qoidalarni har tomonlama va tizimli ko'rib chiqish orqali ichki auditorlar umumiy yo'nalishlarni o'tkazish bilan bog'liq kamchiliklar, samarasizliklar va takomillashtirish sohalarini aniqlashlari mumkin. Shu maqsadda ichki audit tekshiruvlaridan foydalanishning asosiy jihatlaridan biri bu tashkilotning maqsad va vazifalariga mos kelishdir. Auditorlar umumiy yo'nalishlarni o'tkazishni samarali baholash uchun tashkilotning umumiy qarashlari va strategik ustuvorliklarini tushunishlari kerak. Bu manfaatdor tomonlar, shu jumladan yuqori rahbariyat, bo'lim boshliqlari va barcha darajadagi xodimlar bilan yaqin hamkorlikni o'z ichiga oladi, bu ko'rsatmalar qanday yetkazilishi, tushunilishi va amalga oshirilishi haqida

tushunchaga ega bo'ladi. Yana bir muhim omil - bu ichki audit jarayonlarida texnologiya va ma'lumotlar tahlilidan foydalanishdir.

ASOSIY QISM

Murakkab tahlil vositalari aloqa kanallarining samaradorligi, ko'rsatmalarning ravshanligi va turli funktsional sohalarda rioya qilish darajasi haqida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. Ma'lumotlarga asoslangan yondashuvlardan foydalangan holda, ichki auditorlar umumiy yo'nalishlarni uzatishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan tendentsiyalar, naqshlar va anomalialarni aniqlashlari va ularni hal qilish uchun faol choralar ko'rishlari mumkin. Bundan tashqari, ichki audit tekshiruvlari doimiy takomillashtirishga qaratilgan holda o'tkazilishi kerak. Buning uchun audit natijalari e'lon qilinadigan, amalga oshirilishi mumkin bo'lgan tavsiyalar taqdim etiladigan va vaqt o'tishi bilan taraqqiyot nazorat qilinadigan teskari aloqa davri kerak. Muntazam kuzatuvlar va ko'rib chiqishlar yaxshilanishlar barqaror bo'lishini va har qanday paydo bo'lgan muammolarning zudlik bilan hal etilishini ta'minlaydi.

Ichki audit ko'rsatmalari ichki auditorlar tashkilot ichida audit o'tkazishda amal qiladigan ko'rsatmalar va ko'rsatmalarga ishora qiladi. Ushbu yo'nalishlar auditning samarali, va professional standartlarga muvofiq o'tkazilishini ta'minlash uchun ishlab chiqilgan. Quyida misollar bilan birga batafsil tushuntirish berilgan: Tekshiriladigan sohalar va jarayonlarni o'z ichiga olgan audit ko'lamini aniqlash kerak. Siyosatlariga muvofiqlikni baholash yoki ichki nazorat samaradorligini baholash kabi aniq maqsadlarni qo'yish darkor. Audit ko'lami moliyaviy tavakkalchilik sohalarini aniqlash va yaxshilash bo'yicha tavsiyalar berish maqsadida moliyaviy operatsiyalar, inventarlarni boshqarish va xarid jarayonlarini o'z ichiga olishini ko'rsatishi mumkin. Audit sohalariga ustuvorlik berish va shunga mos ravishda resurslarni taqsimlash uchun xavfni baholashni ko'rib chiqish kerak. Yo'nalishda audit rejasi oraliq va yakuniy hisobot uchun aniq bosqichlar bilan dala ishi boshlanishidan oldin yakunlanishi va yetakchi auditor kabi rollarni belgilashi mumkin, guruh a'zolari va mavzu bo'yicha ekspertlar kerak bo'ladi. Auditni o'tkazish bo'yicha ma'lumotlar to'plash, suhbatlar, test o'tkazish va tahlil qilish kabi bosqichlar va tartiblarni batafsil ko'rsatish zarur. Agar mavjud bo'lsa, vakillik va statistik jihatdan to'g'ri natijalarni ta'minlash uchun namuna olish usullarini ko'rsating.²⁷ Ichki audit yo'nalishlari standartlashtirilgan audit ro'yxatidan foydalanishni, schyot-fakturalar va shartnomalar kabi hujjatlarni ko'rib chiqishni hamda dalillarni to'plash va nazoratni baholash uchun asosiy xodimlar bilan suhbatlarni talab qilishi mumkin.

²⁷ Подолский В.И. Аудит. Учебник для вузов. Юнити-Дана. М.: - 2007. 175 стр.

Hujjatlar va dalillar: Audit protseduralari, topilmalar va xulosalarni aniq va tartibli tarzda hujjatlashtirish muhimligini ta'kidlang. Audit xulosalari va tavsiyalarini qo'llab-quvvatlash uchun etarli va tegishli dalillarni talab qiling.²⁸ Misol: Yo'riqnomalar auditorlar test kabi dalillarni o'z ichiga olgan ish qog'ozlarini saqlashi kerakligini ko'rsatishi mumkin, natijalar, tasdiqlovchi hujjatlar va tahliliy sharhlar va rejalashtirilgan protseduralardan har qanday og'ishlarni hujjatlashtirish maqsadga muvofiq. Hisobot va aloqa: Audit hisobotlarining formati va mazmunini, jumladan, ijro xulosalari, xulosalar, tavsiyalar va rahbariyatning javoblarini aniqlang. Audit natijalarini bo'lishish uchun aloqa protokollarini o'rnatish, menejment va manfaatdor tomonlarni aniqlash kerak. Misol: Ichki audit yo'nalishlari audit natijalarini, jumladan, kuchli, zaif tomonlarini, takomillashtirish imkoniyatlarini va amalga oshirilishi mumkin bo'lgan tavsiyalarni umumlashtiruvchi rasmiy yozma hisobotni hamda rahbariyatga taqdim etishni va tavsiyalarning bajarilishini kuzatishni talab qilishi mumkin. Sifat kafolati: Audit jarayonining yaxlitligi, xolisligi va professionalligini ta'minlash uchun sifatni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiring. Ichki audit funksiyasi samaradorligini tasdiqlash uchun o'zaro tekshiruvlar, ichki baholashlar yoki tashqi baholashlarni o'tkazing. Misol: Yo'riqnomalarda yuqori darajali auditorlar tomonidan davriy sifatni tekshirishni ko'rsatish mumkin, yoki tashqi audit firmasi ichki audit standartlariga muvofiqligini baholash, audit hujjatlarining muvofiqligini baholash va yaxshilash kerak bo'lgan yo'nalishlarni aniqlash uchun ichki nazoratni kuchaytirishi kerak. Ichki audit xizmati tomonidan ichki audit maqsadlari va vazifalarini amalga oshirish uchun ichki audit obyektlarida, shu jumladan, fuqarolar ishtirokidagi audit tizimi orqali aniqlangan obyektlarda ichki audit tadbirlarini o'tkazadi, natijalarini rasmiylashtiradi hamda taklif va tavsiyalar tayyorlaydi.²⁹ Bu qoidalar qomusimizda ham belgilanib qo'yilgan.

METODOLOGIYA VA TAHLILI

Qo'shimcha qilib aytganda, banklari ichki audit xizmati ish rejasini quyidagi yo'nalish bo'yicha takomillashtirish zarurdir. 1. Bank ichki audit xizmatining 1 yillik ish rejasini tuzish davrida bankni tashqi audit tekshirishlarini o'tkazadigan Audit firma faoliyati bilan muvofiqlashtirish maqsadga muvofiqdir. 2. Bank ichki audit faoliyatining 8 yillik ish rejasi Markaziy bank inspektorlik tekshirish rejasi bilan muvofiqlashtirish ortiqcha xarajatlar qilishning oldini olishga olib keladi.

O'zbekistonda auditorlik faoliyatini rivojlantirish, yo'nalishlari va istiqboli avvalombor iqtisodiy tizimning yangi tamoyillariga o'tish bilan bog'liqdir. 1992 yil dekabrda qabul

²⁸ Смулов А. М. Промышленные и банковские фирмы: взаимодействие и кризисные ситуации. 2009. 496 ст. Фи.С,

²⁹ [416-сон 01.08.2022. Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida \(lex.uz\)](#)

qilingan va 2000 yil 26 mayda yangi tahrir asosida ishlab chiqilgan. «Auditorlik faoliyati to'g'irsida»gi Qonunga muvofiq, aktsiyalari fond birjalarida kotirovka qilinadigan cheklangan moddiy javobgarlikdagi xo'jalik sub'ektlari:³⁰ banklar, birjalar, investitsion va moliyaviy kompaniyalar, chet el investitsiyalariga ega korxonalarining yillik moliyaviy hisobotlari (balans, foyda va zarar to'g'risidagi hisobotlar) mustaqil ekspertiza qilinmoqda. Bank operatsiyalarining asosiy qismini kredit (60-70%) operatsiyalari tashkil qiladi. Shuning uchun audit qilishda bu operatsiyalarga katta e'tibor beriladi. Fikrimizcha birinchi navbatda o'zgarishlar bank ichki audit xizmatini tashkil qilishga tegishli bo'lishi kerak. Markaziy bankning 1999 yilda tasdiqlangan 405- sonli «Tijorat banklari ichki auditiga qo'yilgan talablar to'g'risida»gi nizomga muvofiq Audit Qo'mitalari faoliyatini va umuman bank kengashlari faoliyatini qaytadan ko'rib chiqish zarur.³¹ Bank kengashlarning faoliyatini ko'rib chiqishning sababi shundan iboratki, shu masala bo'yicha 2 oktyabr 1998 yil O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni va Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 15 yanvardagi 24-sonli hamda 2000 yildagi 104-sonli qarorlari bilan bank kengashlari ichki audit xizmatini tashkil qilishni tubdan o'zgartirish ko'zda tutilgan edi.³² Ammo amaliyotda bank kengashlari faoliyatida va bank ichki audit xizmatini tashkil qilishda kutilgan o'zgarishlar to'lig'icha amalga oshirilmadi. Chunki yirik tijorat banklari kengash a'zolari avvalgidek davlat vazirliklari, koorparatsiyalar va Markaziy bank a'zolaridir. Bunday sharoitda kengash a'zolarining yuqori lavozimlari va mavqei bank ichki audit xizmati ustidan nazorat qilishga, uni zarur darajada tashkil qilishga vaqtlari ham bo'lmaydi. Ushbu muammoni hal qilish uchun bank kengash a'zolarining bir qismini shartnoma asosida doimiy ishga qabul qilish uchun konkurs e'lon qilish kerak. Konkursda g'olib chiqqan eng kuchli bankir-iqtisodchilarni ishga qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Bu o'zgarishlarni amalga oshirishdan avval uning qonuniy asosini yaratish lozim.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ichki audit tekshiruvlari tashkilotlar ichida umumiy yo'nalishlarni uzatishni takomillashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Strategik maqsadlarga muvofiqlashtirish, texnologiya va ma'lumotlar tahlilidan foydalanish va doimiy takomillashtirishga urg'u berish orqali ichki auditorlar aloqa, muvofiqlik va umumiy tashkiliy samaradorlikni oshirishi mumkin.

³⁰ O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I. KARIMOV Toshkent sh., 2000-yil 26-may 78-II-son

³¹ [3302-coh 07.05.2021. Tijorat banklarining ichki auditiga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida \(lex.uz\)](#)

³² [78-II-coh 26.05.2000. "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish haqida \(lex.uz\)](#)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Смулов А. М. Промышленные и банковские фирмы: взаимодействие и кризисные ситуации. 2009. 496 ст. Фи.С,
2. Подолский В.И. Аудит. Учебник для вузов. Юнити-Дана. М.: - 2007. 175 стр.
3. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti I. KARIMOV Toshkent sh., 2000-yil 26-may 78-II-son
4. [78-II-сон 26.05.2000. “Auditorlik faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish haqida \(lex.uz\)](#)
5. [3302-сон 07.05.2021. Tijorat banklarining ichki auditiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida \(lex.uz\)](#)
6. [416-сон 01.08.2022. Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida \(lex.uz\)](#)